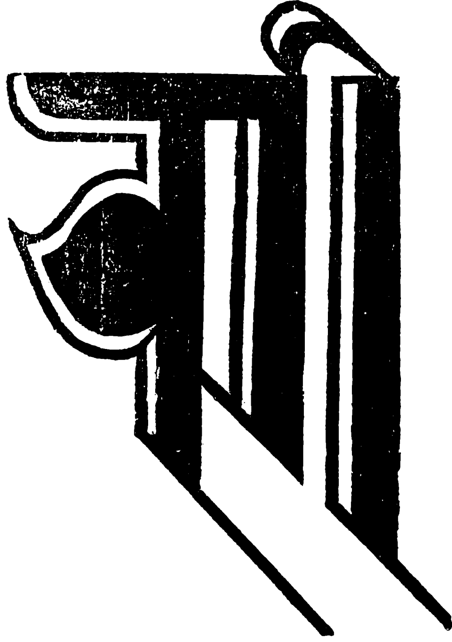

नेपाल भाषाया लय्पौ

सम्पादक व प्रकाशक
हेमवज्र वज्राचार्य

१०९२
कछला

"दँया ल्याः न्ह्याक्व हे फूसां
'म्हपूजा' छुं पुलां मजू,
थीनि ज्वालल थ्व नेपाःया
संस्कृतिया जुयाः गजू"

उकिं

ग्वीनि तनाः दोछी वःगु सम्बत घय्पुनाः
छितः, वैत, जितः, झीत देछाया भिंगु

भिंतुना

नेपालया प्राचीन भाषा – नेपाल भाषा

–डा. सिग्फ्रेड लीनहार्ड
प्रोफेसर व विभागीय प्रमुख
इण्डोलजी विभाग
स्टकहोम विश्वविद्यालय (स्वीडेन)

[सिग्फ्रेड लीनहार्डजुया जन्म अष्ट्रियाय् सेन्ट भियट ग्लान धैगु थासे सन् १६२४ अगष्ट २६ कुनु जूगु ख: । वेकलं भियना विश्वविद्यालये १६४२ निसें १६४६ तक ब्वना: इण्डोलजी व तुलनात्मक भाषाविज्ञानय् स्नातक जुया दिल । अनं पेरिसया सोरबोँय् Ecole des Hautes Studes य् वेकलं मादिक पौरस्त्य भाषा व संस्कृतिया अध्ययन यानादिल । १६५२ निसें १६५४ व १६५७ निसें १६५८ तक वयक: गाटिनजेन विश्वविद्यालय, इण्डोलजी इंष्टिट्यूटय् सहायक प्रोफेसर जुया दिल । १६५५–५७ तक भारतया बनारस हिन्दू विश्वविद्यालयें ज्याया: प्राध्यापन यानादिल । वेक:याके भारतया पूवंक ज्ञान दु व सिक्किम, नेपाल, पाकिस्तान व लंकाय् चा:हिला ज्याय् धुंकल । १६५८ निसें वेकलं स्टकहोम विश्वविद्यालये भारतीय भाषा व साहित्य ब्वंका च्वना दिल गुगु विश्वविद्यालये १६६० निसें इन्ष्टिट्यूट अफ् इण्डोलजीया प्रोफेसर व विभागीय प्रमुख जुया: वयक्लं ज्या याना ज्याया दीगु दु । १६६२ साले वयक: जर्मनीया कील विश्वविद्यालय भिजिटिङ्ग प्रोफेसर जुया: ज्याया दीगु नं दु । प्रोफेसर लीनहार्डजुं नेपाल भाषाया मणिचुडावदानोध्दृत धैगु सफूयात अंग्रेजीं टीका: सम्पादन याना स्वीडेनं पिकया दीगु व नेपालय् ज्या:बले थ्वयक्लं मीगु भाय्या विशेषता पुलांगु मे खना: १०० पु ति मे अंग्रेजी भाषं अनुवाद याना: यका दीगु दु, व नं याकन हे प्रकाशित ज्वीगु खँ दु । थ्व लेख वेकलं मेनिसय् जूगु पौरस्त्य-विज्ञतय्गु सम्मेलनय् १६६१ अप्रैल ८ तारीखे जर्मन भासं ब्वना: पेशयाना दीगु ख: । मेपा:या ब्वमितय्त ज्यालगे ज्वीगु खना: इटालियन भासं अनुवाद जुया पिहाँ वैच्वंगु थ्व लेखयात अंग्रेजीं हीके बिया थमं फको चाको कुत: याना नेपाल भाषां हीकेत स्वयागु दु । आशा दु ब्वमितय्सं थ्व कुत:यात सराहना यानादी ।

– कमलप्रकाश मल्ल]

दोछि ति दँ न्ह्य: उत्तर पाखें मंगोल नस्लया छथ्व: मनूत नेपालय् हिमालय प्रदेशय् वया: बसोबास या:वल । सँय्, लिम्बू, लाप्चे आदि जा:ख: च्वंपिं लिसे स्वापू दुपिं व इपिं थेंतु आदिम अवस्थायापिं थ्व जाति नेपालया त:गू पर्वत-खण्डय् थाय्थासे थ:गु छेँ याना च्वन, गनकि थौं तक नं जनसंख्याया त:धंगु ब्व इपिं हे तिनि । सत्तिक तुं च्वंगु भारतया प्रभावे वया: थ्व बसाईं हिला: च्वंवना:च्वंपिं ह्नापां बुद्धधर्म पाखे थेचुल व अनंलि ब्राम्हण धर्म प्रचारकतय्गु प्रचारं शिवमार्गी धर्म

पाखे फहिल। थ्व धर्म बुद्धधर्म स्वयानं उपो इमिगु समाज व जीवने ह्यूपाः हया बिल। थन बुद्धधर्म व लिपावःगु धर्म स्वया गाकं यात्तुगु व मिलनसारगु धर्म जुया च्वंगु। थ्व पिनें वःपिं मंगोल जातियापिं मनूत स्वभावं हे हेलमेल जुया च्वने माःपि। इपिं छथ्वः जुयाः, थित्तुथीक त तँ जाःगु छेँ दयकाः च्वने यथकल। लिस्सें, जीवने रस-रंग यायगु, बांलाःगु, भिंगुया अनुभूतियायगु मतोतू गथेकिं, साक्क नयगु (विशेष कथं, ला-गुकियात इमिसं तिरस्कार गबलें मयाः , शान्तिपूर्ण सामाजिक जीवन, प्याखं व मोजमज्जा व रहरयायगु। थः जःखः च्वंगु न्ह्याइपुसे च्वंगु च्वापुगुँया पाः स्वया आनन्द तायगु नं इमिसं मतोतू। थ्व जाति निपुणपिं ज्यापुत, चलाक व होशियार व्यापारीत जुल अले शिल्पकार व दँकःमितय् कथं थायथासे नां दन। थामसं दयकूगु देगः व लायकुली भारतीय कलायात न्हूगु ख्वापालं छायपियाः बिल, गुकिं ह्मनं लिपा जूबलं सद व महाचीने कला-सृजनायात प्रेरणा जूवन।

थुमिगु समाजे जात-भात धैगु ह्मापां भ्याः हे मदुसां हिन्दूधर्मया आंशिक स्वाकार जुसेंलि मंगोल नस्लया जाति जूसां थुमिगु दथ्वी समानान्तर जात-भातया प्रथा (हिन्दूतयगु पुचलं जक मखु कि बुद्धमार्गीतयगु पुचलं नं) थन्ह्याःपिं व कन्ह्याःपिं सामाजिक व शिल्पकारतयगु वर्ग ब्वलन।

फ्तीसं थन खँल्हाना च्वनापिं जाति खः नेवाःत, गुगु जातिया भाय् नेवाः भाय् बा नेपाल भाषा इस्वी सम्बत्‌या १८ गू शदि तक नं नेपालया मूभाय् जुयाच्वंगु खः। थन थ्व खँ लुमंके बहःजू—इमिगु इतिहासय् नेवाःत गबलें थःगु देशया शासक मजुल इपिं न्ह्याबलें शासित हे जुया वया च्वन। राजनैतिक घटनाक्रमे इपिं दुथ्याःसां इमिगु राजनैतिक इतिहास न्ह्याकेगुली इमिगु हे जक ल्हाः मजुल। इस्वी सम्वत् १२०० पाखे छगू राजपूत वंश शासन थःगु ल्हाती काल। अथे जूसां प्यसः दँ ति लिपा इमिगु शक्ति क्षीण जुया राजनैतिक शक्ति चिचीचाधंगु अधिराज्ये ब्वदयावन। १७६८ सनस गोर्खालीतसें इमिगु राज्य त्याका काल। (खतु, गोर्खालीत नं न्हापां राजपूतत हे खः) इपिं नेवाःत नाप नेपाःगाले वया च्वंवल व अनंलि हिन्दी लिसे कातुगु स्वापू दुगु इमिगु (गोर्खालीतयगु) उत्तर-भारतीय भासं नेवाः भाययागु थाय काल। थ्व भाय्-नेपालयागु भाय् मखुसां नेवाः भायुयात थें तु 'नेपाली' नालीगु भाय् राजकाज व प्रशासनया भाय् थुकथं जुल कि आपालं धै थें थ्व भासं नेवाः भाययागु थाय काय् धंकूगु दु। नेवाःतयगु सस्कृति, उकें, बुलुहुँ न्हनावनाच्वंगु दु व इमिगु भाय्, गुकिया थौं फ्तीसं थन खँल्हाना च्वना, बुलुहुँ तनावने त्यंगु दु।

फ्तीपिनि दथ्वी सु छक्वसिनं नेवाःभाय् ल्हाःगु न्यने खंसा बाय् थ्व भासं च्वया तःगु छुं खंसा व छगू मुकं भारतीय भाय् ध्वदुल का धैगु मती तय् फु। खनं, हायन्स योरगेनसनजुं सम्पादन याना पिकाःगु उपो पुलांगु मखुगु थौंह्मिगः हे तिनिया विचित्रकर्णिकावदानोध्दत सफूया थ्व खँ फ्तोल संस्कृतया भू सीदयेक सः तायेदु, 'पुनरवार रत्नध्वज नाम राजन जुरसाम् मनस भारपाम्" (अनं रत्नध्वज धैह्म जुजुं थ्व खँय् पूवंक दुबिनाः बिचाः यात)।

नेवाःभाय् ब्वनेबले बाय् न्यनेबले भारतीय भाय् ला धैगु मती च्वंसा घात्थें अथे मखुसां भ्याः भञ्चा हे मिले मजूगु खं जा मखु। छायधाःसा नेवाः भासाय् संस्कृत व संस्कृतं पिदगु न्हूगु आर्य भासं आपालं खँगो त्यायकयाः तःमि जूगु दु। नाप नेवाःतसें थःगु भाय् च्वयेत भारतया लिपि (देवनागरी) बाय् भारतया लिपिया नेपाली-भेदयात ज्याय् छ्यलेगु याना च्वन। धात्थें ला, मंगोल नस्लया जातिया थ्व भाय् बर्मासँमि भाय्-खलः पुचलं दुने लाः। थ्व भाय्-खलः काश्मीरया बाल्तिस्थानं निसें महाचीनया सेत्चुवान व दक्षिण बर्माया तःब्यागु भूभा ०ाम जुया

च्वंगु दु। थ्व भाय् खलः भारत-चीन भाय्-खलःया मूपुचले दुने लाः। थ्वया (नेवाः भाय्या) जःखःया मूलगु व थ्व नाप स्वापू दुगु भायत खः सँय् भाय् व बर्मा भाय्-गुगु निगुलि भाय् मूवंगु साहित्यिक भाय् जुया च्वन। छगू हे कथं पिदंगु मेगु हिमालयया भाय्चात नाप थ्व भाय्या नं छुं स्वापू दु (गथेकि लिम्बू व लाप्चे नाप)। लिस्सें, भारतया आसाम व मनिपुर प्रदेशया साहित्य मदुगु (गथेकि नागा व काचन) भायत, अले भुटानया उस्त बांलाक अध्ययन मजूनिगु भाय नाप नं थ्वया स्वापू दु।

थौंया घरी मीसं नेवाः भाय्यात सँय् व बर्मा भाय्या दथ्वी तय् कु। अथे जूसां, सम्भवतः थ्व भाय् बर्मा भाय् नाप स्वया सँय् भाय् नाप सत्ती, गुगु खँ मीसं ह्मापा हे च्वय् न्ह्यथने धुन। बर्मा सँय् भाय् खलके लिपिबद्ध भाय् सृजना जूगु आपालं ह्म गुकी नेवाः भाय् छगू खः। थ्व भाय्यात (योरगेनसनया कथं) मीसं "क्लासिकल नेवाः भाय्" धायगु याना च्वना अर्थात् क्लासिकल नेवाः भाय् जुल ल्हातं च्वया तःगु सफुती छ्यलातःगु थौंकन्हेंया खँल्हाबल्हाया भाय् स्वयाः पाःगु भाय्। नेवाः-साहित्यया भाय् प्राचीन क्लासिकल सँय भाय् बाय् पुलांगु बर्मा भाय् थें च्वन्ह्याःगु स्तरे मथ्यं। अन, सफू ता ब जि कलात्मक सृजनाया मौलिकताया कथं, लिस्सें शैली व भाय्या शिल्पया निगुलिं सुलचनं स्वय्बले नेवाः भाय्या साहित्य सँय भाय्या स्वया गाक कन्ह्याः। अथे जूसां, निता जि खं याना नेवाः भाय्या अध्ययन यायत बिचाः याय् बहः जू। भापाया तुलनात्मक अध्ययनयात थ्व भाय्या मू व नेपालया सांस्कृतिक इतिहास व नेपालया तःधिमां भारतया सांस्कृतिक इतिहासयात थ्व भाय्या मू। नेपालया आदि प्राचीन साहित्य मुकं धै थें संस्कृतं जूसां इस्वी सम्वतया १४ गू शर्दी निसें संस्कृत लिसें नेवाः भाय्—गुगुकि गोर्खालितसें त्याके सिबें न्ह्यः नेपालया मू भाय् जुल—साहित्य-सृजनाया लागि निगूगु मू भाय् कथं ज्याय् छ्यला तल। भारतीय संस्कृतिया अध्ययनया लागि मूवंगु जुइ फुगु साहित्यिक कृतित—विशेष याना संस्कृत बौद्ध कृतियात— नेवाः भासं हीका तःगु बाय् टिप्पणी च्वया तःगु—तःगू मछि कृतित थौं संरक्षित अवस्थाय् ल्यनाच्वंगु दु। वंगु शताब्दीया अन्त पाखे अगष्ट कनरेडिजं संस्कृत भाय्या छगू विकृत सफू (ल्हातं च्वयातःगु) पिकाःबले संस्कृत भाय्या अध्ययन व बांलाक संरक्षण मजूगु संस्कृत सफूया सम्पादन व संशोधनयात "संस्कृत भाय्या पासा व स्वतन्त्र अनुवादया निगू कथं" नेवाः भाय्या विशेषता खंका दिल। गुगुं गुगं मूवंगु संस्कृत कृतिया व्याख्या याय्त टिवा बीगु थ्व मूवंगु ज्या लिस्सें, नेपालया अभिलेखया कथं नं नेवाः भाय्यागु महत्त्व दु। १४ गू शताब्दि तक नेपाले अभिलेख दक्वों संस्कृत भास जुल। अनंलि, मल्ल-वंशया पुनर्स्थापना लिस्सें अभिलेखे संस्कृतया थाय् नेवाः भासं काल।

बर्मा-सँय् भाय्तय्गु तुलनात्मक अध्ययनया लागि नेवाः भाय्या महत्त्व ला धाय् हे म्वाःगु जुल। थ्व भाय्तय्गु थौं तक नं तुलनात्मक-ऐतिहासिक व्याकरण मीके मदुनि। अथेजूसां थ्व क्षेत्रे नेवाः भाय्या महत्त्व भारत-चीन भाय पुचःया नकतिनि बुलुहूँ न्ह्यथनाहःगु अध्ययनया ह्मापांथा अवस्थाय् हे सीदय् धुंकल। अमेरिकन विद्वान रबर्ट शाफरजं याना दीगु थ्व ज्यायात लिपा तःधंगु रूप बीगु जुयाच्वंगु दु।

इतिहासया सुलचनं स्वःसा नेवाः भाय्या अध्ययन याय्गु ज्या जूगु आपाः मदुनि। थ्व भाय्या वैज्ञानिक अन्वेषण ह्मापां शुरू याःपिं खः रूसया मिनायफ व जर्मनीया कनरेडि। कनरेडि छगू प्रारम्भिक व्याकरणया रूपरेखा व (मिनायफं स्वःता थकूगु ज्वलंया लिधसाय्) छगू संस्कृत-नेवाः भाय्या कोष दय्कल। सन् १८२०

(ल्यंगु १३ पती)

व १६४० दुने योरगेनसनजुं नेवाः भाषाय् अन्वेषण यायगुली थःत मुकं देछाल। डेनमार्कया विद्वान योरगेनसनजुं, गुह्म छुं दँ न्ह्यः याकःचा जुया ब दुःख सियाः सित, म्हीत थ्व भाय्या फूचाःगु व दुग्यःगु ज्ञान व थुकिया साहित्यिक उपयोगिताया ज्ञान त्वःता थका दिल। वेकःया क्लासिकल नेवाः भाय्या व्याकरण हिमालयया अनार्य भाय्या व्याकरणतय् दथ्वी छगू दकले च्वन्ह्याःगु खः। वेकलं सम्पादन यानादीगु नेवाः भाय्या साहित्यिक कृतित व वय्कःया शब्दकोश लिपा थ्व क्षेत्रे अन्वेषण यायीपिन्त ह्लापां न्ह्यचिलेगु ज्वलं खः। ल्याय्म्हबले निसें हाय्न्स योरगेनसन इण्डोलोजीया छम्ह विद्यार्थी खः। धात्थें धाय्गु खः सा, नेवाः भाय्या वैज्ञानिक अध्ययनया लागि इण्डोलोजीया पूवंगु अध्ययन दय्माः। अथे हे संस्कृक व छुं न्हूगु आर्य भाय्तय्गु ज्ञान नं माः। म्हीसं च्वय् हे धाय् धंगु दु, नेवाःतय्सं थःगु संस्कृति भारत व भारतीय जुजुपिनिगु पाखें त्याय्काःगु थें तं नेवाः भासाय् च्वंगु आपाः खँगो भारतीय भासातय् पाखें वःगु खः। अथे हे तं, म्हीसं धाय् फु, सँदेया साहित्यया अध्ययनया लागि नं इण्डोलजीया छं आधारभूत ज्ञान मदय्कं मगाः। प्राचीन सँय्-भासं भारतीय भाय्तय्गु पाखें त्याय्काःगु मदुसां थ्व खँ पाय्छि खः कि पुलांगु सँय् भासे दुगु "सभ्य" खँगो बाय् धैदिसँ "वैज्ञानिक" खँगोत संस्कृत शब्द, खँत्वाः आदिया मिलेजूगु अनुवाद याना दय्काःगु खः। मेखेर नेवाः भासाय् पिनें वःगु खँगोत तप्यंक संस्कृत बाय् दथु-भारत-आर्य भाय् व न्हूगु भारत-आर्य भाय्तय्गु पाखें वःगु खः।

भारत-आर्य भाषं वःगु त्यासाया खँ त्वःताः, नेवाः भाय्या विशेषता जुया च्वन छगू बांलाक सीदुगु एकाक्षरी प्रवृत्ति। सँय् भाय् थें तं थ्व भासां नं प्रत्यय ज्याय् छ्यले सःगुलिं थ्व अर्थे संकीर्ण कथं थ्व भाय् एकाक्षरी मखु, न ह्लापा आर्य भाय्तय्गु प्रभावं हय्काय् मधुंनिबले हे अथे खः। नेवाः भाय् चिनिया भाय् थें ब्याक्कं खँगो मस्वाइगु भाय् (Isolating Language) मखु। थ्व भासाय् थःगु हे कथंया आपालं एकाक्षरी खँगोत म्हीसं खनी। अय्नं, थ्व छगः आखःया खँगो नापनापं म्हीसं यक्वो स्वानातःगु खँगो खनी गुगु छगः आखः खँगोलं पिदंगु खः, गुगु निगः आखःया खँगो मू-खँगोले प्रत्यय स्वाना खँगोले अर्थ तनेगु याना वल। थुकथं, दसिया लागि, नेवाः भासे ल्वा-पू धैगु खँगो ल्वा धैगु क्रियां पिदंगु खः गुगु ह्लानं सँय् भाय्या ग्या-पो (जुजु) धैगु खँगो नाप दाना स्वय् थाय् दु। नेवाः भाय्या मे, मि सँय् भासे मे व बर्मा भासे मि जुल; नेवाः भाय्या ला, लम् (लँ) सँय् भाय् व बर्मा भाय् निगुलीसं लम् जुया च्वन, अथे तुं नेवाः भासे सो, स्व (स्वँ) सँय् भासं ग्सुम् व बर्मा भासं सुम् धाइ।

थ्व खँ सकसिनं स्यूगु हे खः — चिनिया भाय् खँगो मस्वाइगु भाय्, अकें एकाक्षरी भाय् जक मखु, छगू संगीतमय भाय् नं खः। छगू छगू खँगोया उच्चारणया टोन (Tone) गुकियात म्हीसं संगीतमय धाय् फु, या आधारे भिन्न भिन्न अर्थ दु : एकनासं उच्च, एकनासं निम्न-लिस्सें लय (Intonation) उच्च व निम्न याना व हे छगू खँगोया अर्थ पाना च्वनी। नेवाः भाय् या चिनिया भाय् नाप दुग्यःगु व पुलांगु स्वापू दया नं थुकी भिन्न भिन्न टोन मदु। थुकी खाली छगू सीदुगु टोन (Accented tone) दु गुगु कि खँगोले दकले लिपाया बा-आखः(अनुस्वार-अनुनाशिका?) तनावंगुलिं दुगु खः। गथे कि, दसिकथं, सँय् भाय्या 'छगू' संख्या सूचन 'गचिग'- दकले लिपाया बा-आखः ल्यना च्वंगु-नेवाः भासे 'छि' जुल-लिपाया बा-आखः तनाः खँगोले उच्चारण जुइबल ल्यं दुगु आखले जोड (Aecent) बीगु यात। मेखेर, चिनिया, बर्मा व थाइ भासे फुक धै थें ल्यूनेया बा-आखः तनावंगु दु। थ्व स्वंगुलिं

भासाय् तंगु बा-आखःया थासे तःताजिया टोन पिदन। उकें, व हे छगू बःधंगु भाय्-खलके दुने लाःसां गन चिनिया, बर्मा व थाइ भासे तःताजिया टोन दु अन सँय् भाय्, नेवाः भाय्, लाप्चातय् भाय् व लिम्बूतय भासाय् थरीथरीया टोन मदु।

नेवाः भाय्या ध्वनि-विधानया खँय् थ्वयात ल्ह्ययगु ज्या भारतीय लिपि व थ्वया नेपालया त्रिभेदं पूमवंक जक जूगु दु। नेवाः भासाय स्वर-आखः अ, आ, इ, उ, ए व ओ अले संयुक्त स्वर-आखः (diphthrong) ऐ, वो व वा गुगु गनंगनं ह्वासं थ्वक उच्चारण जू। थ्व लुमंके बह जू—ऐ गनंगनं ये बाय् य नाप, वा व ओ लिसे वो हिलाबुला याय् ज्यू। उकें, थेन धैगु खँगो थ्यन बाय् थ्येन अले ओन धैगु खँगो वन बाय् वोन जू। थ्व ध्वनि-विधान (ऐ : य : ये अनं ओ : व : वो) बर्मा भासे जक मखु सँय् भासय् पूर्विय सँय् भासाय् नं दुगु ल्याःख्यात धाःसा थ्व प्रवृत्ति बर्मा सँय् भाय् खलःया फुक भासाय् दुगु थें च्वं। नेवाः भासाय् बा-आखः बांलाक ब्वलंगु दु। कण्ठ्य, तालव्य, दन्त्य व ओष्ठ्य प्यतां अल्पप्राण व महाप्राण (तिसः व चोंसः) निताय् ब्वथला तःगु दु। छगू विशेषता जुल अनुनासिका गथे ह्ण, न्ह, ह्म, व य र ल ह्य व ल्ह न्ह्यः न्हे ह तना वनाच्वंगु। थौंकन्हेया नेवाः भासाय् मेमेगु भाषाय् थें तु खँगोया लिउनेया ध्वनि (सः) तना वनाच्वंगु दु। गथे कि, झंगल झंगल् जुयाः झंगो जूवल, अले विभक्तिस लाहातस जुइगु रूपया चिह्ना जुया लाहाते (अधिकरण एकवचन) जुल।

थ्व भाय्या रूप-तत्व दुने तःताजिगु सम्युक्त-रूपतय्गु झो दु। सँय् भासय् थें तुं नेवाः भासय् नं प्रत्यय नं मू खँगो (Flexion) पाना वनीगु। एकवचन व बहुवचन भेद दुसां नेवाः भाय्या थःगु हे संज्ञाय् वचन-भेदं तःता कथंया विशेषता क्यना च्वंगु दु। अथे हे भारत-आर्य भाषां त्याय् कया तःगु खँगोले नं। सँय् भासय् थें तुं एकवचन बहुवचन नितास नं रूप न्ह्याबलें धै थे व हे। थ्व रूपं (Endings) तःगू मछि कारकया ज्या याना च्वंगु दु। गथेकि कर्त्ता कारक-गुगुया मू अनिश्चित कारकया जुल, सम्बन्ध कारक; सम्प्रदान व अपादान; कर्म कारक; करण कारक व अधिकरण कारक। नेवाः भासाय् व्याकरणया आधारे लिङ्ग-भेद मदु। अथे जूसां ज्यान दुगु (भारतीय व्याकरणय् संज्ञायुक्त धाइगु) व ज्यान मदुगु (असंज्ञायुक्त), अर्थात ज्यान दुपिं (मनू, द्यो, पशु) व वस्तुया दथ्वी भेद दु। अनार्य भाय्त गथेकि द्राविड भाय्त व अनार्य भासं प्रभावित जूगु भाय्त, गथेकि वंगालि व तामिल भासाय् नं थुजोगु भेद दु। आः तक बंगालि भासाय् हिमालयया भाय्तय्गु लुकुबिनाच्वंगु तत्त्वयात कथाः छुं अन्वेषण जूगु मदुान। थ्व भाषाशास्त्रया समस्याया अध्ययन तसकं मूवंगु जुइफु। नेवाः भासाय् ज्यान दुगु संज्ञा लिस ज्यान दुगु धैगु केनीगु ह्वापा 'ह्म' धैगु अर्थया प्रत्यय 'ह्म', वइ अले वस्तु-वाचक संज्ञा धकाः स्पष्ट याय्त 'गुलि' बाय् 'गु' प्रत्यय वई। निह्म मनू धाय् मालकि नि ह्म जुइ गुकिया धार्त्थेंया अथ जुल 'निगू ह्म'। दसिया कथं, नेवाःभाय्या थ्व खंत्वाः, राजा मन्त्री नेह्मया धार्त्थेंया अर्थ खः 'जुजु (व) मन्त्री (थुपिं) निगू ह्म''। अले गुगुं निगू वस्तु तःधंगु जूसा व नेवाः भासाय् नेगुलि (वस्तु) जुइ।

बर्मा-सँय् भाय् फुकय्सं, व विशेषकथं बर्मा भासय्, दुगु अर्थ स्पष्ट याइगु खँगोत (Specifying terms) स्वयाः इमिगु अर्थ स्पष्ट यायगु ज्याय् (Concretising function) नेवाः भाय्या संख्यासूचक प्रत्ययत भचा जक पाः। ल्याःयागु अर्थे त्वःताः अर्थें अलग्ग वइबले ह्वापां थुपिं संज्ञा हे तुं खः गुगु लिपा ल्याः (Numeral) नाप वइबले संज्ञाया रूप-आकार स्वयाः वर्गीकरण यायत ज्याय् वइ। दसिया कथं, थ्व खँत्वाः a letter of invitation नेवाः भासे निमन्त्रणा

पत्र छपति जुइ, गुकिया धात्थेंगु अर्थ खः "छगू ब्वनापौ भैँया छगू पौ"; two flowers नेवाः भासे स्वान निफोल जुइ, गुकिया अर्थ खः "स्वान फोलया निफोल"। पूर्व हिमालय सत्तिक लाःगु बंगालया भासाया नं गुकिया सँदे नापया सांस्कृतिक स्वापूया खँ म्हीसं ह्रापा हे धाय् धुन, थुजाःगु अर्थ स्पष्ट याइगु रूपत दु धैगु खँ लुमंके बहःजू। बंगाली भासाय् थें तु नेवाः भासाय् नं ज्यान मदुगु वस्तु सूचक खँगोया रूप बहुवचन व एकवचने नं मपाः।

क्रियाया ज्या-छ्यले आपालं व तःताजि कथं सम्भावना दु। पुरुष स्वयाः क्रियाया रूप पाइगुली अन्य पुरुष (Third person) न्ह्यःने व व स्वयाः प्रथम व मध्यम पुरुषय् छुंछुं रूप-भेद दुसां क्रियाय् पुरुष स्वयाः रूप पाकेगु मजू। साधारण कथं आपाः यानाः क्रियाया छगू हे रूपं फुक्क पुरुषया ज्याब्यू। थ्व रूप क्रियाया मूल धातु (Simple verb-root) बाय् खँगो स्वानाः दुगु ताहाःगु क्रियां पिदंगु जुइ। क्रियाया मूलगु १६ गू रूप लिस्सें मेमेगु स्वानातःगु (Compound) संयुक्तक्रिया व सहायक (periphrastic) क्रियात दु गुगुयात म्हीसं थौंह्निगः तिनिया क्रिया-रूप धाय् फु।

नेवाः भाय्या थ्व क्रिया-विधान यूरोपया भायतयगु स्वयाः ब्याक्कं पाः। नेवाः भाय्यागु गुगुं गुगुं क्रिया-रूपय् म्हीसं म्हीगु कालया धारणा (The concept of Tenses) मिलेजूगु खंके फुसां कालया मूया वर्गीकरण व परिवर्तन ब्याःगु म्हीगु काल-विधान (Tense-system) नेवाः भासाय् ल्वीकेत स्वय्गु व्यर्थ जुइ। थुजोगु काल-विधान नेवाः भासे मदु : नेवाः भासाय् क्रिया-रूप-भेदं काल-विधान मखु कि नवानाच्वंम्ह व्यक्तिया आत्मपरक ईया धारणाया आधारे छुं छगू क्रियाया दिशा, बाय् घटना बाय् खँया धाः न्ह्यानाच्वंगु क्यनाच्वनी। नेवाः भासाय् क्रिया-रूपया निर्णय वा ल्ययगु ईया धारणा गुगु इले छगू ज्या वा खँ जुयाच्वन धैगुलिं मखु कि छगू ज्या वा खँ सिधःगु जुल कि सिमधःनिगु जुल, अले भविष्ये थ्यंक थ्व ज्या-खँ जुया च्वनी मच्वनी धैगुलिं निर्धारित जुइ। उकें म्हीगु सुलचनं स्वयेबले, काल-विधानं निर्धारित मजूगुलिं थ्व भाय्या छगू हे क्रिया रूपं निगू वा यक्को अर्थ-वर्तमान, भूत व भविष्य-ब्वने फु।

ब्याक्कं धै थें सहायक खँत्वाः (dependent phrases) मदुगु पलेसा नेवाःभासाय् यक्वो क्रिया, क्रियायोगी व विशेषणया रूप दु। थुमिगु संज्ञात्मक विन्यास (Nominal construction) अर्थात् थुमिगु संयुक्त रूपं संज्ञाया थें कारक-भेदनाप स्वापू क्यनीगु छगू विशेषता दु। हानं, थ्व भासाय् संज्ञात्मक चरित्रया प्रबलता खने दु। क्रियायात संज्ञा थें थुलि सीदयक छ्यला तइगु कि म्ही यूरोपयापिन्त् नेवाःभाय्या गुगुं खँत्वाः खालि छगू नाप मेगु स्वतन्त्रकथं जक स्वाना च्वंगु खँगोया पुचः थें ताइ। द्राविड व न्हूगु भारत-आर्य भासाय् नं ब्याःगु तथाकथित प्रत्ययान्त (Absolutes), क्रियाया छगू रूपय्, म्हीसं धयाच्वनागु खँ बांलाक सीदइ। नेवाः भासाय् नं थ्व प्रत्ययान्तत सहायक कालसूचक खँत्वाःतय् थासे छ्यलातःगु दु। ज्या सिधः-मधः क्यनीगु क्रिया-रूपया नाप स्वापू तयाः थुजोगु प्रत्ययान्त नेवाःभासाय् दय्की : थ्व जुयाव व जुयाव (थ्व नाप नाप जुयाः / व नाप नापं जुयाः)। विचित्रकर्णिकावदानोध्दृतया न्हापांया बाखंया छगू खँग्वो— थ्व बेलस विमलदत्तनाम बनिया स्तोत्र याक स्वबाव, श्री श्री श्री भगवानं प्रसन्न जुयाव, श्री भगवानम आज्ञा दयकरम्।— थुकथं स्वतन्त्रकथं अनुवाद याय् छिं : "When, at that time, the Most-venerable saw the merchant called Vimaladatta reciting a panegyric, the Most Venerable was well-disposed to him and said to him ... ." अथेजूसां नेवाः भाय्या विशेषता

फर्थं स्वयगु खःसा व खँफोया सत्तीगु व पायछिगु अनुवाद यायत व खँगोयात स्वब्वय् ब्वथले माः : (Contemporarily) to the having seen (स्वयाव), (that) the merchant called Vimaladatta was reciting a panegyric (and contemporarily) to the having been happy (प्रसन्न जुयाव), (of) the Most Venerable — the Most Venerable said to him ... ."

थ्व दसी फीसं खनी गुकथं मूल क्रियाया न्ह्यः मेगु निगू घटना जूगु दु बाय् मेकथं धाःसा, छु कथं मूल घटना नाप नापं मेगु निगू घटना वा ज्या जूगु दु । अले व स्वापू सम्बन्ध कारक (Sociotive case) गुकिं स्वापू व नापनापंया अर्थ क्यनी- या ग्वाहालिं व्यक्त याइ : "थ्व नाप नापं अले थ्व जुल'। क्रियायात संज्ञा थें ज्याय् छ्यलीगु व संज्ञा व क्रियाया भेद मतयगुकथं नेवाःभाय्या मेगु विशेषता खः। संस्कृतं त्याय् कयातःगु संज्ञा नं प्रत्ययान्त थें छ्यले ज्यू। क्रिया रूप छ्यलं माःगु थासे नं अजागु भाव व्यक्त यायत संज्ञा छ्यला तल। गथेकि, संस्कृतया संज्ञा सेवा नेवाःभासाय् घटना। ज्याया ई क्रियाया छु' गथे- जुया व्यक्त याःसां थुकथं हिले फु : मेबया सेवा- याव (छं मेम्हसिगु / मेपिनिगु सेवा याना च्वतले / याना च्वनेबले); बाय् संस्कृत संज्ञा प्रकार नेवाःभासाय् थवते प्रकारसाम् (अवस्था थथे जूसां) या अर्थे संज्ञां क्रियाया स्वीकृति सूचक रूपय् (Concessive verb-form) जुया च्वने फु ।

उकें (अगष्ट कनरेडिजु' धयादी थें) नेवाः भासाय् क्रियाया रूपावली क्रियाया थें (conjugated) मखु संज्ञाया थें (declined) जुल। धात्थें, थ्व नं लुमंके बहःजू कि नेवाःभासाय् क्रियाया कर्म व कर्तृ ज्याय् छु' रूप मपाः। नेवाः भासाय् सकर्मक क्रिया कर्म कारक बाय् करण कारक निगुलिं स्वयाः वं। थथे दयकातःगु खँफो कर्मवाच्य वा कर्तृवाच्य निगुलिं नालाकाय् ज्यू। गथेकि, दसियाकथं, राजान धु स्यातम् यात कर्म वा कर्तृ नितां धाय् फु (गथेकि—जुजु' धँ स्यात बाय् धुँयात जुजुं स्यात)। अथे हे तं नेवाः भासाय् धात्थेंयागु विशेषण मदु : विशेषणकथं छ्यलातःगु खँगोत क्रियाया ञ्वलिंञ्वःगु प्रत्ययान्त बाय् क्रियाया गुगु' न गुगु' रूप नाप स्वानाच्वंगु दइ ।

फीसं च्वय् धाय् धुं'गु दु, साहित्यिक नेवाः भाय् तसकं विकसित लिपिबद्ध भाय् मखु अले थ्व भाय् सँदेया सःस्यूपिनिगु तःमिगु-तःजिगु भायया परिष्करण व संमृद्धि नाप दाना स्वय् फइ मखु। थ्वया वाक्य-विधान गाकं अविकसित व नेवाः भाय्या साहित्यिक कृतिया खँफोले अभिव्यक्ति पिमजो। खँफोत कातु वा गाकं ताःहाकः जूसां लेखक व लेखनया सूक्ष्म शिल्प मदु। नेवाः भाय्या परम्परा इस्वी १४०० ति निसें शुरू जुल। अनं लिपाया शताब्दि निसें छु' रूप-विधानय प्रगति जुल अले भारतया पाखें मिखा तिस्सिनाः त्याय् कायगु उपो जुल। सिल्वाँ लेभिजु' धया दी थें, थःगु खःज्यूगु स्वर्णिम इले नेवाःभासं "हिमालयया भाय्चात (गुगु कि मेगु नाप कालो- बिलो मदुगुलिं ह्मापा थें तु आदिम अवस्थाय् लानाः, चीमि, अपरिष्कृत व च्वन्ह्याःगु विचार व क्लिष्ट भाव व्यक्त याय् मफुगु अवस्थाय् च्वंच्वन तिनि) व व्याक्कं भारतीयकरण जुइ धुंकूगु भाय्या दथ्वी भारतीय समथल भूभागया भासां त्याय् कयाः छगू सुन्दरगु सन्तुलन प्रस्तुत यात।"

नेवाःभाय्यात पूवंगु अभिव्यक्तिया क्षेत्र ब्यूगु भारतया आर्यभाय्तय् पाखें वःगु खँगोलं थःगु धुकू जायकेगु ज्या बुलुहुँ जुयावं च्वन, गुगु कि छगू छगू ईया साहित्यिक कृति पुइका स्वेबले सीदु। दकले पुलांगु सफुती भारतं त्यासा म्हो जक जूसा लिपा लिपाया सफुती थ्व त्यासा गाकं उपो दु। न्हापां न्हियान्हिथं ज्याय् छ्यलीगु खँगोत गुगु शायद उबले तक नं प्राकृत प्रभावित हे तिनि

थ्व भासं त्याय् कयाः थः धुकू बल्लाकल। थ्व त्यासा-खँगोया (तद्भव) ध्वनि-विधान (Phonetic System) दथुया भारत-आर्य भाय् (Middle Indo-Aryan) या थें तुं खःसां थुपिं नं आपाः धै थें नेवाः भाय्यागु थःगु ध्वनि-विधानं हिला छ्वत। संस्कृतया अध्ययन उपो जुया वसेंलि लिपा नेवाःभासाय् संस्कृत खँगोत (तत्सम) आपालं दुहाँ वल। थ्व खँगोले संस्कृतय् थें व हे रूप ल्यना च्वन। गनं छुं भच्चा पाः। र आपाः धै थें ल जुल; बा-आखः दबले जूथाय् दथ्वी र स्वच्चाका हल। गथे, संस्कृत-आपत्ति नेवाःभासं आपरत्ति, इत्यादि। न्हापां न्हापां संस्कृतं त्याय् काःगु खँगोया छगू जक ज्या दुः नेवाःभासं व्यक्त याय् मफुगु क्लिष्ट च्वन्ह्याःगु धारणा वा धार्मिक बिचाः प्वंकेत तिबः बीगु। तसकं लिपाया नेवाःभासाय् खँगोत भारतया आर्य भाय्तय्गु स्वयाः छुं भच्चा सिबे मपाः, गुगु आर्य भासं, सःस्यूपिनिगु भयातुगु लेखन-शैलीइ, संस्कृतया खँगोत थुलि आपाः दयाच्वनी कि खालि व्याकरण त्वःताः मेगु छुं न्हूगु भारत आर्य भाय्या जुया च्वनी मखु। धात्थं ला लिपा लिपाया नेवाः भाय्या सफुती, १९ गू शताब्दिया नेवाःभाय्या सफुतीं पिब्वया च्वं थें, संस्कृत खँगोलं फुक धै थें नेवाःभाय्या खँगोया थाय् कयाः खालि व्याकरण जक बर्मा-सँय् भाय्या ल्यना च्वन। गथे, न्हापां नेवाःभाय्या खँगो जुजु गनंगनं अले लिपा वःलिसे दकभनं भारत-आर्य खँगो राजा, बाय त्वाच खँगो भारत-आर्य मित्र खँगोलं धिना छ्वत। न्ह्याम्हं इण्डोलोजी स्यूपिसं थू कि न्हूगु भारत-आय भाय्या शब्दकोष फुकं गबलें पूमवं। छाय्धाःसा, न्हू-भारत-आर्य भाय्या थःगु खँगा धुकू नाप नापं संस्कृतया तःधंगु सम्पत्ति थुजागु भाय्या धुकुतीइ ल्यना च्वनी। छुं भतीचा खँय् नेवाःभाय्या खँ नं अथे हे खः। भारतया भाय्त अध्ययन याइपिसं थें तुं थ्व भाय् ब्वनीपिसं थ्व लोमंके फैमखु कि थ्व भाय्या मूखँगोया धुकूलिसें संस्कृत नं मसय्कुसें मगाः।

निता-प्यता खँय् नेवाःभाय्या स्थिति हिन्दी बाय् हिन्दुस्थानी नाप दाना स्वे ज्यू। मुगल काले फारसी नाप हिन्दी सम्पर्के वः थें, गुगु भासं थ्वयात भासाय् व सांस्कृतिक प्रभाव यात जुइ, नेवाःभाय् नं भारतीय आर्यभाय्तय्गु पाखें वःगु प्रभाव नालाकाय्त तसकं उत्सुक जुयाः थुमिगु सत्तिक वल। थुकी छुं आश्चर्य ताय् माःगु नं मदु, छाय्धाःसां उबले नेपाले भारतीय राजवंशं शासन यानाच्वंगु नं जुल। थथे हिन्दी लिसे दाना स्वेबले थ्व लुमंके बहःजू कि विदेशी भाय् नाप सम्पर्क बसेंलि निगुलिं भासाय् नं, खँगो-धुकू जाय्केगु ज्या तोताः, मेगु छगू प्रवृत्ति ब्वलन। निगुलिं भासाय् नं समार्थी-सम्युक्त शब्द (Synonymous compounds) दय्केगु याना हल—थुजागु सम्युक्त शब्द गुकी निगू भाय् व सांस्कृतिक पृष्ठ भूमिंवःगु छगू हे अर्थया निगः खँगो स्वानाः दय्कातःगु खः। हिन्दी भासाय् छगो खँगो भारतीय व मेगु खँगो फारसी वा अरबी जुया च्वनी। नेवाःभासाय् छगः नेवाःभाय्या व मेगु भारतीय आर्यभाय्या। गथे कि हिन्दीइ pain यात खालि भारतीय खँगो दुःख जक मखु फारसी दर्द (गुकिया अर्थ नं व हे खः) स्वानाः दुःख-दर्द दत। थ्व अनुवाद ज्वीबले suffering-suffering जू वइ। नेवाः भासाय् नं थथे हे जूगु दु। दसियाकथं, संस्कृत वःगु खँगो अबला नाप नेवाःभाय्या मिसा स्वानाः "मिसा-मिसा" जूवः थें बाय् भारतीय पुता (संस्कृतया पुत्र) नेवाः भाय्या म्ह्याचा स्वानाः पुता-म्ह्याचा बाय् daughter-daughter थें जुल। छं मखुसां न्हापां थ्व समार्थी-सम्युक्त खँगोत ध्वाथ्वीकेत छ्यलाहःगु जुइ। सुं छह्मसिनं न्यंसा थुजागु खँगोले छगू मथू सा मेगु ब्व थुया च्वनि। न्ह्यःनेया खँगो मथू सा ल्यूनेया बाय् ल्यूनेया मथू सा न्ह्यःनेया थुया च्वनी। आः थौंकन्हेया हिन्दीइ थुजागु खँत्वाःत म्वालेधुंसां भाय्यात अभिव्यक्ति व जोड

बीगु लागि शैलीया परिकारयाकथं ज्याय् छ्यला च्वन। नेवाःभाय् व हिन्दीभाय् निगुली नं थुजागु खँत्वालं छगू न्ह्याइपुगु स्थिति पिब्वया च्वंगु दु—ह्लापां स्वतन्त्रगु निगू भासा-संसार, छगू मेगु नाप पाःगु निगू संस्कृतिया स्वापू व नापलाःगुया सुचं बियाच्वंगु दु। बंगाली नं आङ्ल-बंगाली खँगोलें थुजागु रूप दु। अथे हे संस्कृतय् नं उजागु हे रूपत दु। जि स्वय् थुखे पाखे माला स्वःसा भाषा सम्बन्धय् न्हूगु व दुग्यःगु खँत लुया वयफु।

नेवाःभासं खालि संस्कृत जक भारतीय खँगोत त्याय् काःगु मखु कि भारत-आर्य भाय्‌या अन्तिम ईया भाय्‌त अर्थात न्हूगु भारत-आर्य भासं नं त्याय् काःगु दु। नेवाःभाय् व न्हूगु भारत-आर्यभाय् दथ्वी मूलगु ता शायद मैथिलि खः। नेपालया दक्षिण पाखे (उत्तर प्रदेश व बंगालया दथ्वी) ल्हाइगु थ्व भासं नेपाले नं छुं साहित्य च्वयगु जूगु दु धैगु थौं म्हीसं स्यू। थुपिं लिसे नेवाःभासं फारसी व अरबी भासं वःगु खँगोत नं ज्याय् छ्यला तःगु दु, गुगु खँगोत तप्यंक फारसी व अरबीं त्याय् काःगु मखसे न्हूगु भारत-आर्यभासं त्याय् काःगु खः। इमिसं थ्व ह्लापां हे फारसी व अरबीं कयाः थःथःगु भासाय् दुथ्याका तःगु खः।

म्हीसं नेपालया साहित्यिक कृतित लँना स्वःसा सीदै कि थ्व कृतित छगू हे कथंया मखु। थ्वया संस्कृतिया प्रेरणा ब्यूम्ह भारतया थें तुं थ्व साहित्यिक धुकू सम्युक्त, बहुविधा व बहुभाषी जुया अलग अलग साहित्यतय् छगू पुचः खः गुकिया सृजनाय् अलग अलग नस्लया मनूतय्‌सं थःथःगु देन ब्यूगु दु। दकले पुलांगु साहित्य संस्कृतं च्वया तल, १४गू निसें १६ गू शताब्दिया साहित्य खास याना नेवाःभासं व अले इस्वी १७६८ या गोरखाली विजय निसें तिनि पूर्वीय पहाडीया प्रभाव उपो जुया वइ। थ्व भाय् पञ्जावं निसें हिमालयया पूर्वी भेगय् पूर्व नेपालतक ब्याना च्वंगु न्हूगु भारत-आर्यभाय्‌या पहाडी भासाय् छगू खः गुगु राजस्थानी नाप, उकें हिन्दी नाप नं, बांलाक स्वाः। पूर्वीया पहाडीयात पर्बतिया (पवतया भाय्), बाय् खस् कुरा (खस् जातिया भाय्) नं धाः। अथे जूसां, थौंकन्हे थ्व भाय् नेपालया सर्कार व प्रशासनया भाय् जूगुलिं आपाः यानाः नेपाली धाइगु जुल। म्हीसं ह्लापा धाय्‌धुं थें, नेवाःभासं च्वया तःगु फुकं संस्कृत-साहित्यं प्रभावित जुयाच्वंगु दु। संयभाय् व साहित्यं त्याय् कयाः विशेषकथं च्वंपि लेप्चात स्वयाः भिन्नांप नेवाःतसें संस्कृत कृतिया थःगु भासं टिप्पणी च्वयाः मुंकेगु, व फछिंफसले मिले जुइक थःगु भासं अनुवाद यायगु अले विशेषकथं चल्तिगु बाखं, बुद्धधर्म व हिन्दूधर्मया उगुंथुगुं सफूत कर्मकाण्ड व वासःतासःया सफूत अले नेपालयागु इतिहास दुगु वंशावली थ्व भासं च्वत। थनथाय् छगू न्ह्यसः न्यने फु— छु नेवाःतय्‌सं भारतीय भासं प्रेरित मजूगु थःगु हे मौलिक साहित्य छुं नं मच्वः ला? आयात लिसः, अभाग्यवस, खालि अन्दाजी खँ जक दु। लिपाया अध्ययन व सम्भाव्य लुया वयफुगु ब्वलनं जक थुजागु तर्कना खः वा मखु हे धका धाय् फय् कइ।

अथे जूसां छगू बांलाक पिमब्वःनिगु भाय्‌या कथं व अले भारतीय कृतीतय् टिप्पणी/ब्याख्याया भायकथं नितां नेवाःभाय् लुमंके/ब्वने बहःजू। **थ्व भाषाय् विशुद्ध भाषावैज्ञानिक (pure linguist) व भाषाशास्त्री (philologist) मिखलःसितं नं मौलिक अनुसन्धान यायगु तःब्यागु थाय् दु।** ⊛

जर्मनभासं इटालीयन भाषाय् हीकूपिं : जि० केलर व आर० कालेगारी
इटालीयनं अंग्रेजीइ हीकूम्ह : रजर पाक्स्टन
अंग्रेजीं नेपाल भाषाय हीकूम्ह : कमलप्रकास मल्ल